

Středověk

Vymezení středověku: Počátek: roku 476 (svržení posledního římského císaře Romula Augustula germánským vojevůdcem Odoakerem = konec římského imperia).
Konec: roku 1492 (objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem).

Společenský řád:	Feudalismus
Převládající filosofie:	Scholastika
Náboženství:	Křesťanství
Umělecké směry:	Románský Gotický

Středověké mimoevropské civilizace:

PERSIE

- básník **Firdausí** (+ 1025)
 - národní epos (perské dějiny od počátků až do 7. stol) *Kniha králů*
- básník **Nizámí** (+1209)
 - lyrickoepická psychologická skladba *Sedm obrazů*

ARÁBIE

- prorok **Mohamed** (+632) autor islámského náboženství (Korán)
- kniha více autorů **Tisíc a jedna noc** (kniha pohádek a povídek)

INDIE

- putují, podnikají, venkov, náboženské stavby... Nejsou válečníci, imperátoři, dobyvatelé!!
- Poloostrov je rozdělen řekou Krišnou na severní a jižní část.
- S - buddhismus (Čína; kastovní systém), J - hinduismus
- Literatura:** hlavně básník **Kalidása** (+ asi v 5. století):
 - Šakuntala** (drama - o věrné lásce)
 - Oblak poslem lásky* (známá báseň)

ČÍNA

- období dynastie *Tchang* (618-907) se považuje za zlatou éru kultury (buddhistická vzdělanost,
- kaligrafie (umělecký krasopis), naučné literatury (herbáře, filosofické knihy, právnické spisy, vojenství, matematika, astronomie, kalendáře aj.)
- básníci Li Po a Tu Fu.
- román (autor Cchao Süečchin): *Sen v červeném domě* (až v polovině 18. stol)

JAPONSKO

- princ Šótóku (572-621): Charta o 17 odstavcích; Japonci pak během jednoho století převzali a rozvinuli čínskou kulturu
- Kúkai (774-835) studoval a nějaký čas působil v Číně. Básník, kaligraf, filosof.
- Mnich Dógen (1200-1253) tvůrce zen - buddhismu
- poesie:** básník **Jamabe no Akahito** (8. století): sbírka Manjošú
 - básnička **Ono no Komači** (9. stol.)
 - básník **Mnich Gjóson** (11.-12.stol)

dvorní dámy na japonském císařském dvoře (asi 1000):

Murasaki Šikibu:	Příběh o princí Gendžim
Sei Šónagon:	Sešity pod polštář

AFRIKA

- říše Mali = Bilád as Sudán (arabsky Země černých) - centrem vzdělanosti město Timbuktu
- památka: [Malijská epopej](#) (13. stol.)

AMERIKA

- Sluneční národy:
 - [Mayové](#) (300-900; poloostrov Yucatan - dnes Guatemala a záp. Honduras)
 - [Aztékové](#) (900-1500; střed Mexika)
 - [Inkové](#) (od 14. století žijí v Andách od rovníku po dnešní Chile)

EVROPA

Oblast byzantská a oblast římská

Symbolem moci je hrad např. Dowerský hrad, pevnost Gaillard (gajár).

Trojí lid: duchovenstvo
 šlechta
 poddaní př. nevolníci
 vojsko - rytíři a pěšáci

Výchova: ženská záležitost až do 7 let. Pak různé typy individuální výchovy pro chlapce, dívky se buď učí domácím pracem, péči o manžela atd. nebo odchází do kláštera.

Trubadúři: První byl [Vilém 9. Akvitánský](#).

Hudba: [Guido z Arreza](#) (990-1033) našel osnovu se 4 linkami a v ní umístil 6 not, které nazval podle šesti slabik z chvalo zpěvu sv. Jana Křtitele: do re mi fa sol la (v 17. stol. přibyl si), [Guidova ruka](#).

Poutníci: poutní místa: Santiago de Compostela (SZ pyrenejského poloostrova)
 Jeruzalém
 Svatá země (V - pobřeží středozemního moře)

Katedrály, kláštery, podoba středověkého města.

VZDĚLANOST

1. Doba patristická (doba církevních otců)

využívá antického vzdělávacího systému.

- [Origenes](#) (Řek)
- [Tertulialis](#) (Říman)

[Aurelius Augustinus](#) (sv. Augustin) (354 -430): *De civitate Dei* (O boží obci): velmi moderní myšlenky, které se udržely až do 12./13. století ([Tomáš Akvinský](#)). Vychází z Platóna a Aristotela. Bibli čte očima Platónské filosofie (nepoznatelnost světa - jeskyně). Lepší orientaci ve filosofii umožňuje víra (tzv „boží rozum“). Od něj se stále diskutuje o poměru rozumu a víry. Rozlišuje dva světy. [Pozemský svět a Boží království](#). Vyslancem Božího království na zemi je společenství věřících - církev. Tyto světy spolu neustále bojují od stvoření světa až do nového příchodu Krista na Zem, kdy dojde k tzv. Poslednímu soudu, po němž bude na Boží království nastoleno i na Zemi místo pozemského světa.

2. Křesťanský systém vzdělávání

Vlastní realizaci vzdělávacího procesu zajišťují nejdříve městské a církevní školy, později už hlavně [církevní školy](#) (přeměněny ve školy klášterní). V kláštřích hlavně [Benediktini](#). Od 12. století (už v gotice) převzaly iniciativu nově vznikající university. V nich teprve dosahuje vrcholu [scholastika](#) – vychází z Bible (jejíž myšlenky stanovuje jako „církevní dogmata“), přejímá názory

církevních otců a rozpracovává detailně poměr mezi vírou a rozumem. Neučila se matematika, zeměpis atd., pouze křesťanství a scholastika! Filosofie = služka teologie.

Dominikánský mnich **Tomáš Akvinský** (asi 1224 -1274): **tomismus**. Spojil svět víry a rozumu. Rozum vychází z přirozené lidské podstaty (je dán člověku jako živočišnému druhu), víra ale pochází od Boha.

Rozum se tedy může mýlit, ale víra je neomylná!!!

Františkánský mnich **Jan Duns Scotus** (1266-1308) vystupoval proti rozumu, uznával pouze víru.

University v : Bologni (1088)
Oxfordu (1150)
Paříž – Sorbona (1215)
Karlova (1348)

Systém studia na universitě:

Sedm svobodných umění (Cassiodorus - rádce gótského krále)

- **trivium:** gramatika, logika, rétorika – klášterní školy
- **kvadrivium:** aritmetika, geometrie, hudba, astronomie – univerzity, 1. fakulta

Ovládnutím těchto oborů byly získány základy pro studium vrcholných oborů: filosofie a teologie.

vyšší obory: teologie a právo (*druhá fakulta*)
medicína (*třetí fakulta*)
umění (ars) (*čtvrtá fakulta – artistická*)

Umění:

Irská renesance: cca 500-750 n.l.

Karolínská renesance: cca 750-850 n.l.

Otonská renesance: cca 936-1000 n.l.

Románské umění (11. a 12.století, místy přesah až do 13. století - zánik souběžně se vznikající gotikou)

Politické rozdělení Evropy - Islámské země

- Západní a střední Evropa (nejchudší, nemá suroviny, organizovaná města, všechno dováží, lidé jsou trvale podvyživení)

Práce - podle T.Akvinského (dílo *Suma*)

1. Poskytuje živobytí
2. Krotí tělo a smyslnost
3. Zamezuje hříchu lenosti
4. Umožňuje dávat almužny

- Byzanc (JE) - jediný bohatý dědic Říma, nenáviděný a střední Evropou zakázaný svět

Románský svět je světem **mnicha a rytíře** (jenž je ovšem především ve službách církve - viz svaté války proti Islámu, Maďarům, Vikingům apod.).

Románský člověk je budovatel a stavebník; **klenby**

V katakombách umístěny **sarkofágy** (kamenné rakve s vytesanými motivy)

r. 313 tzv. Milánský edikt (vyd. Konstantin Veliký) oficiálně uznává křesťanství.

Symbole se tedy z podzemí stěhují ven.

Dva základní typy staveb:

bazilika → dříve pro oficiální přijímání římských císařů, později biskupské sídlo, půdorys ve tvaru kříže.

rotunda → památník na místě nějakého významného skutku, půdorys ve tvaru kruhu.

Celkový dojem: stavba do výšky (ne na velké ploše jako v antice)
strop zpočátku dřevěný (basilika sv Jiří), později klenutý
tíha se přenáší na zdi (masivní, minimum oken a dveří)
fresky - nástěnné malby; hodně barevé, klidné výjevy, monumentálnost, strnulé gesto
sochy – socha má funkci pilíře

Románská literatura v Evropě

Nábožensko - filosofická:

Bible – viz výše

Anselm z Canterbury (1033-1109): citát: **Fides quaerens intellectum** (víra usiluje o rozumou průkaznost, chce být pochopena).

Abélard Piére (1079 –1142): chce pochopit, v čem spočívá skutečnost, že víra je nad rozumem. Tedy jinými slovy: Ví, že víru nelze vysvětlit rozumem, ale hledá proč ji nelze vysvětlit rozumem. Současník Kosmase, **dvakrát prohlášen za kacíře**: poprvé kvůli výše uvedené troufalosti s „rozumovým hledáním“, podruhé kvůli „románku“ s abatyší Heloisou, končí jeho násilnou kastrací na příkaz jeho strýce (viz Rousseau: Nová Heloisa)

Díla - *Historia calamitatum mearum (Historie mých pohrom)*

- Sbírká církevních písní (hymnů a žalozpěvů) pro Heloisin klášter

Honorius Augustodudenský (první polovina 12. století – 1195): *Imago mundi* (Obraz světa)
Přírodovědné encyklopedické dílo. Zcela výjimečné, neboť přírodní vědy byly potlačovány (včetně lékařství, to se rozvíjí pouze v islámském světě). Vše je v rukou Božích.

Kosmas (1045-1125) *Chronica Boemorum*, typ kroniky: Začíná se podle Bible u Babylonské věže (zmatením jazyků a tedy vznikem národů).

Officia původně velikonoční mše → drama → hrána přímo při mších studenty a mnichy, brzy recese → brzy vykazovány do hospod, hráli za peníze → základy dramatu

není slavnostnější mše než vánoční a velikonoční (zrození a zmrtvýchvstání Krista).

Ty byly často přenášeny do přímé řeči pro více osob. Jazyk: latina; téma: výjevy ze života J.

K.

Nejznámější officium u nás: *Ordo ad visitandum sepulchrum* (Návod pro navštívení Božího Hrobu; staročeský překlad Návštěva Božího hrobu). 12/13 století, klášter Benediktinek, Klášter Sv. Jiří na Pražském Hradě.

Hagiografie = legendární životopisectví světců - vznikají legendy.

Legenda je základ pro epické vyjádření. Je schálena církví (**apokryf** = legenda neschválená církví)

První legendy ve Francii již před r. 1000: *Vie de Saint Léger (Život Svatého Leodegara)*

Nejproslulejší legenda: janovský biskup Jakub de Voragine: *Legenda aurea (Zlatá legenda)*

13. století; *sborník legend o všech světcích církve; pramen legend pro národní legendistiky*

Rytířská

Asi největší literární přínos. Stejný význam jako katedrála ve stavitelství.

- v národním jazyce
- veršovaná
- součástí ústní slovesnosti
- hrdinská oslavná píseň
- šířena ústním polozpěvným přednesem. Šíří ji profesionálové. Doprovod-strunný nástroj.
- Profesionálové znají text z paměti, provzují jej pro urozené panstvo i pro obyčejný lid.
- Nejde o lidovou slovesnost! Rytířská epika je dochována v zápisech, neboť církev jí přeje, často se podílí na její vzniku a šíření.

Nejznámější díla hrdinské epiky:

Francie: tzv. *Chansons de geste*

Nejkrásnější a nejuplněnější je *Píseň o Rolandovi* (asi 11.století; 1098-1100)

statečné činy rytíře Rolanda z družiny Karla Velikého

Španělsko: tzv. Cantares de gesta, El cantar de mio Cid .

Anglie: Beowulf (složeno asi v 7.-9. Století, zapsáno kolem roku 1000)

3182 veršů; Hrdina Beowulf přijde ze Švédska do Dánska za svým bratrem, zbabí jeho zemi příšery Grendela, v podmořské sluji přemůže i matku příšery a stane se králem. Za padesát let zahyne v boji s ohnivým drakem střežícím poklad.

Německo: Má nejimpozantnější písňový soubor asi z 12-13 století.

Hildebrandslied, Konig, Laurin, Rosengarten, Rabenslacht (pět cyklů),
Edda (žen. rod)

Nibelungslid (Píseň o Nibelunzích, tj. Burgundech) slož. asi 1200.

Objeveno v 18. Století !

Na jejich motivy zpracoval Richard Wagner v roce 1853-74
hudební tetralogii Der Ring der Nibelungen.

Skladatel byl asi Rakušan; 2379 čtyřveršových slok

Má 2 díly a každý se točí okolo jedné ženské lsti.

Siegfrieds Tod

Do Wormsu na královský trůn Burgundů přichází nizozemský královský syn Siegfried, aby se ucházel o Kriemhildu, sestru krále Huntera, za to mu přivede Brunhildu, islandskou královnu. Dojde ke dvojí svatbě. Za deset let se ale Brunhilda doví, že byla vlastně jenom platidlem, dohodne se s Hagenem, že na lovu Siegfrieda zabije ranou do zad, kde je jedine zranitelný (byl totiž kdysi vykoupán v dračí krvi a jeho kůže zrohovatěla).

Der Nibelungen Not:

Kriemhildu získává za ženu král Hunů Etzel a po sedmi letech pozve Burgundy na svůj dvůr ke slavnostem. Tam Kriemhilda podnítí rvačku, vlastní rukou zabije Gunthera i Hagen a Gót Hildebrand zabije ji.

Byzanc: Píseň o Basileiovi Digenisovi Akritovi (asi 11.století; řečtina)

Pověst má reálný základ, hrdina skutečně existoval, ale v 8.stol.
vyrostla píseň do fantastických rozměrů.

Rusko: epos: Slovo o polku Igoreve („tažení Igorově“)

Kníže Igor byl poražen 1185; rukopis objeven 1795 (zapsáno podle
ústní podoby asi v 15. –16. století, shořel při požáru Moskvy
v roce 1812 – stále nejasněno, je-li pravý).

byliny: od slova „byl“ = minulost (Ilja Muromec, Dobryňa Nikitič, Aljoša Popovič aj.)

Gotické umění

Pokrok v zemědělském hospodaření: lepší pluh, lepší spřežení (koně místo volů), lepší organizace (trojleté hospodaření: žito, oves, zoraný úhor)... takže vyšší výnosy a vyšší demografický růst (více lidí, tedy větší spotřeba → větší výroba), takže kolonizace nové půdy.

Důsledek: a) větší válečné zklidnění (není nutno bojovat o rozsáhlá území)

b) rozvoj měst a všeho, co souvisí s městským způsobem života

(město = civitas, burgus, měšťan = burgensis, le burgeois),

hlavně řemeslné a obchodní výroby → trhy, více peněz → čas na kulturu
Městu už nestačí hradby, ty je svazují !!!!

Město už nemá tak přísně vojensky obranný charakter.

Města mají svá práva, privilegia (Kutná Hora, Domažlice ...)

Město si chce upravit život tak, aby z něho byla radost.

Nový vztah k tělu i k rozkoši (lázně, holiči, nevěstince...)

c) města mají jiný vztah k církvi:

- nestojí o odříkavý způsob života, který předepíše církvi

- reformní tendence (např. 1170 z učení kupce Petra Valdo vzniká *valdenství*

a zabírá alpské země až po dnešní Rakousko); podobně i Joachymitství - 12. stol. atd.)

- tendence ulomit ostny kritikům církve

+ učeností př. Dominikáni (zal. 1215 Španělem Dominikem de Guzmán)

+ chudobou a odvržením vysoké vzdělanosti Františkáni (1209, k nim se
přidávají Klaristky /sv. Klára z Assisi)

Františkáni = menší bratři, minoriti, bosáci, kapucíni aj.

- do popředí se víc než Bůh dostává Kristus (vždyť zájem se soustřeďuje více na člověka: takže gotika objevuje Krista jako mučedníka, trpítele na straně jedné, Ježíška na straně druhé a jeho matku Marii a s ní znovu úctu k ženě, lásce,

Gotika plynule navazuje na románskou epochu. Vrcholu dosahuje ve 13. století.

Doba od poloviny 14. do konce 15. století považujeme někdy za zvláštní: v Itálii už se rodí renesance, v Evropě gotika přezrává a upadá. Název je původně **hanlivý**: renesanční malíř Rafael (a po něm životopisec renesančních výtvarných umělců Vasari) nazývali šmahem celý středověk obdobím, kdy působili **Gótové** (barbaři, kteří zničili antickou kulturu). Až romantismus znovu zhodnotil a rehabilitoval středověké umění.

Vyjdeme z architektury: Gotický lomený oblouk znali už v románské době. Ale nebylo třeba ho použít.

Proč? Řemeslné (až snad „zednické“) rozložení váhy na opěrné oblouky a odlehčení zdí umožňuje směřovat vysoko k nebesům, směle, bezstarostně, troufale.... vylehčí stavbu, zlidští ji, přinese radost, optimismus. To v době románské nebylo možné.

Znaky gotického stavitelství:

- žebrová klenba namísto románské valené
- slabá zeď + vnější opěrný pilíř
- později celý vnější opěrný systém (s funkcí zpevňující i estetickou)
- žebrová lomená klenba i u dveří a oken
- převaha vertikály (směřování k bohu) nad horizontálou
- lomená a žebrová klenba i u dveří a oken
- vitráž (to je objev gotiky) = barevná mozaika v oknech, takže proudí barevné světlo

V románském umění byla každá barevná tabule zapuštěna do kamene, teď už stavitelé umějí tzv. olovenou okenní kružbu, která udrží sklo na místě.

Památky: (kostely, kláštery, hrady, městské brány): Sv. Vít v Praze, Zvíkov, Karlštejn, Karlův most, Katedrála Notre Dame v Paříži, Remeši, Chartres,

Malířství: deskové obrazy (na dřevěné desky) (Mistr Theodorik - 127 obrazů namalovaných na bukovém dřevě, kterými je vyzdobena Kaple svatého Kříže na Karlštejně)

- jemná knižní výzdoba,
- malba na okenním skl
- malba na zdi (freska) Giotto (1267-1337) – Florencie - obrovská osobnost (žije v Gotice, ale někdy bývá zařezován až do renesance, tak je geniální). Postavy mají správné proporce mezi jednotlivými částmi těla, ale i mezi okolními předměty (třeba stěnami budovy atd). Tváře mají výraz, prožitek: fresky Snímání Krista z Kříže, Jidášův polibek - viz Wendy Becketová)
pozn. pozdně gotické malířství: Hieronymus Bosch (1450-1516):
Pokušení sv. Antonína (1505), Loď bláznů (asi 1500), Cesta života (asi 1502)
Smrt a Lakomec (1485-1490)

Sochařství: Převaha vertikály nad horizontálou

- postavy mají tvar křivky protáhlého „S“
- postavy mají alespoň náznak výrazu v obličejí už tedy mají tvář
- alespoň náznak těla, tělesných proporcí (pod pláštěm, rouchem ...)

Světová literatura:

církevní: stále Bible a filosofické scholastické úvahy, jak bylo řečeno výše, navíc skvělá díla Františkánů (František z Asisi – nechal v Itálii postavit klášter – poutní místo Tommaso da Celano: Dies irae (Den - dny hněvu) - církevní hymnus nazvaný podle prvních slov úvodního verše:
Dies irae, dies illa, solvet seclum in favilla, teste David cum

Sibylla...

Až ten hněvu den se schýlí, když se v popel rozptýlí, podle Davida a Sibylly...

Text motivoval: Mozarta, Verdiho, Berlioza, Dvořáka ...

Jakoubek da Todi (je asi autorem): Stabat Mater

Stabat Mater Dolorosa....

Vedle kříže matka stála, hořké slzy prolévala, když na něm visel syn.

Její duši zarmoucenou, plnou nářku, utrápenou, pronikl meč bolesti ...

(Hayden, Rossini, Dvořák ...)

dvorská (kurtoazní): lyrika z jižní Francie (Poitiers)

osobností je hrabě Vilém Akvitánský z Poitiers, dvorný platonický idealismus, postrádá opravdovost citu. Kurtoazie projde celou Evropou a k nám se pak dostává v podobě díla Mistra Závěše ze Zap (u Prahy) (současník a protivník Husův i na Universitě) jako *Závěšova píseň*,

- pastorella (pastýřská píseň)

- album (svítáníčko)

- epistola (zde myšleno milostný list)

: **epika**(např. příběhy o Tróji, Tristanovi a Izoldě ... Qualter castillionský zpracoval poprvé latinsky tematiku Alexandrovskou)

např. Marie France (první evropská la femme de lettres) (asi 1170):

12 milostných epizod - základ milostné povídky a pozdějšího románu

měšťanská: fabliaux (to je plurál, sg.= falbel od lat. fabulace = vypravovat)

veršované příběhy k obveselení

satirický román: *Roman de Renard* (*Román o Lišákovi*)

něco mezi bajkou a Švejkem, Lišák důsledně dbá sociálních zákonů a řádu středověku a tím důsledně a lstivě obchází zákony. Panovníci jsou karikováni jako hlupáci a zbabělci.